

Türk Dış Politikasında Yeni Dönem

MURAT YEŞİLTAŞ

- Türk dış politikasındaki “yenilenme” neyi ifade ediyor?
- Türk dış politikasına yönelik yeni dönemde ne tür meydan okumalar var?
- Dış politika alanındaki eleştiriler haklı mı?

GİRİŞ

Arap Baharı'nın Türkiye'nin de içinde bulunduğu “jeopolitik kuşağı” önemli ölçüde istikrarsızlaştırdığı açıktır. Türkiye tarafından başlangıçta bölgesel ölçekte “demokratik restorasyon” için bir fırsat olarak görülse de bugün gelinen nokta itibarıyla Arap Baharı yeni bir kriz kuşağını kalıcı hale getirebilecek dinamiklerin ortaya çıkmasına neden oldu. Ortadoğu'da söz konusu kriz kuşağının ortaya çıkardığı kimlik eksenli düşmanlık unsurları ulus-devlet sınırlarını ve egemenliğini bozmaya aday yeni bir “güvensizlik dönemi” başlattı. Bu durum Türk dış politikasını son on yılda benzeri görülmemiş ölçüde çok boyutlu bir meydan okumayla ve baskıyla karşı karşıya bırakmaktadır. Cumhurbaşkanı seçilen Erdoğan'ın, dış politikada cumhurbaşkanlığı kurumunu da devreye sokacak şekilde önceki dönemlere nazaran daha aktif hareket etme isteği dikkate alındığında, böylesi bir meydan okumayla mücadele etmek ve bu baskılara pratik çözümler üretmek yeni döneme dair bir değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Erdoğan'ın karşılaşılabilecek ilk durum, başbakanlığı dönemindeki dış politika anlayışını terk etmeden ve cumhurbaşkanlığının kurumsal esnekliğini de kulla-

narak bu dönemde yeni bir dış politika yürütme modelinin nasıl olacağıdır. Bu durum Türkiye'nin yeni döneme ilişkin üstesinden gelmesi gereken bir dizi dış politika kritiğine de ne tür cevaplar üreteceği ile de doğrudan ilgilidir.

DIŞ POLİTİKANIN KRİTİĞİ

Erdoğan liderliğindeki AK Parti hükümeti geride bıraktığımız on yıl boyunca birçok meydan okumaya başarılı bir şekilde cevap üretebildi ve Türkiye'nin dış politikasında köklü bir değişimin süreklilik kazanmasını sağladı. Gerek kurumsal gerekse düşünce ölçeğinde dış politikada cumhuriyet tarihinin en önemli “revizyonuna” imza atan Erdoğan ve dış politika ekibi ülke siyasetindeki bir dizi kronik soruna yapısal çözümler üretmekle kalmadı aynı zamanda Türkiye'nin uluslararası görünürliğünde “radikal” bir değişiminin öncülüğünü de yaptı. Erdoğan'ın ekonomi alanında uyguladığı başarılı politikalar sonucunda Türkiye'nin uluslararası platformlarda “sayılır” bir aktör olarak yer almasını sağladı. Enerjisini ülkenin demokratik konsolidasyonu ve iç düzeninin yeniden inşa edilmesi için harcayan Erdoğan, sivil-asker ilişkilerinden Kürt mese-

Murat YEŞİLTAŞ

Doktorasını Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde tamamlayan Murat Yeşiltaş, Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde Yardımcı Doçent olarak çalışmakta ve Türkiye'nin Ortadoğu Politikası, Eleştirel Jeopolitik, Siyasi Coğrafya ve karşılaştırmalı dış politika analizi konularında lisans ve yüksek lisans dersleri vermektedir. Yeşiltaş aynı zamanda SETA İstanbul Dış Politika Araştırmaları biriminde araştırmacı olarak çalışmaktadır.

lesine ve din-devlet ilişkilerine kadar erken cumhuriyet dönemi bakiyesi bir dizi meydan okumayla yüzleşerek Türkiye'nin belki de yüzyılı aşan "restorasyon" çabasının son on yıllık döneminin şekillenmesinde önemli bir rol oynadı. İç siyasetteki bu başarısı Erdoğan'ın dış politika tasavvuru ile birlikte Türkiye'yi farklı bir konumda dünyaya tanıtarak yeni bir Türkiye imajını uluslararası siyasete sundu. Ancak geride bıraktığımız iki yıl içinde Türkiye'nin iç siyasette yaşadığı olağan üstü dönem ve Erdoğan ve partisine yönelik bir dizi "siyasi düşmanlık" olmak üzere mücavir coğrafyada yaşanan ani ve sert kırılmalar AK Parti'nin dış politika paradigmasının ve tercihlerinin geçerliliğini yeniden tartışmaya açtı.

Bu tartışmalar büyük ölçüde Erdoğan hükümetinin ve onun Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Arap Baharı'na yönelik politik tercihlerinin sorgulanmasını ve ona dönük bir dizi kritiği beraberinde getirdi. Bu kritikler çeşitli olsa da üç ana eleştiri ekseninde mobilize oldu ve hepsi de yeni döneme dair dış politika tartışmalarında belirleyici hale geldi.

Bunlardan ilki, ideoloji eleştirisidir ve Türk dış politikasının AK Parti dönemindeki siyasi paradigmasına yönelik bir dizi memnuniyetsizlikten oluşmaktadır. İdeolojik tercihlerin AK Parti dış politikasının "başarısızlığının" arkasındaki temel neden olduğunu savunan ve genellikle bütün muhalif sınıflarda hâkim olan bu eleştiri biçimi İslam'ın Sünni yorumunun özellikle Arap Baharı sonrasındaki Türk dış politika tercihlerine kaynaklık ettiğini ileri sürmektedir. Söz konusu ideoloji eleştirisinde, mezhepçilik söylemi ekseninde tahkim edilmiş bir dış politika kodlaması yapan muhalifler açısından bu durum bir strateji olmaktan öte Erdoğan'ın ve Davutoğlu'nun İslamcı kimliği etrafında inşa edilen "öze" ilişkin bir durumdur. Bu eleştiri yapanlar açısından yeni dönemde dış politikada bir değişim beklemek anlamsız olduğu gibi tam da bu öze ilişkin sorun nedeniyle aslında değişim imkansızdır.

Dış politikaya ilişkin ikinci kritik ise doğrudan AK Parti dış politikasının jeopolitik yönelimine ilişkindir. Bu eleştirilerin kökeninde "ideolojik öz" sorunu hala varlığını korumakla birlikte asıl eleştiri bir dizi

yeni angajmanın Türkiye'nin yaşadığı sorunun kaynağını teşkil etmesidir. Böylesi bir eleştiride jeopolitik yönelime kuruculuk yapan şey birinci eleştiriye benzer şekilde İslamcılık meselesi olduğu gibi asıl sorun "yayılmacılık" ekseninde belirlenmiş bir dış politika anlayışının hegemonik bir bölgesel projeye dönüşmüş olması ve Türkiye'nin geleneksel ittifak politikalarından bir sapma teşkil etmesidir. Böylesi bir hegemonik proje, muhaliflere göre sürdürülebilir olmadığı gibi aynı zamanda gerçekleştirilmesi de son derece zordur.

Bu durumun çerçevesini belirlediği üçüncü eleştiriye göre, bölgesel sorunlarının çözümüne ilişkin "aşırı kendine güven" ve "esnek olmayan politik söylem" Türkiye'nin dış politika kapasitesini "abartmaktan" kaynaklanmaktadır. Başta Suriye olmak üzere genel olarak Arap Baharı'na yönelik "değişimi yönetme" arzusu kapasite ve araçlardaki zayıflık nedeniyle dış politikayı başarısız kılmıştır. Bu anlamda muhalifler, uluslararası destek ve onay arayışında olmayan bir dış politika perspektifinin Türkiye'nin Ortadoğu'daki manevra alanını daralttığı gibi diplomatik saygınlığının da erimesine neden olduğunu ileri sürmektedirler.

Yukarıdaki eleştiriler bütünsel bir analiz sunmaktan uzaktırlar ve üstelik indirgemecilikle maluldürler. Türk dış politikasında bir daralma söz konusu olsa bile bunun üç düzeyde analiz edilmesi gerekir: Uluslararası sistem (makro ölçekte yaşanan küresel parçalanma), bölgesel değişim (orta ölçekte yaşanan bölgesel düzensizlik) ve iç siyasetteki iktidar mücadelesi (mikro ölçek). Bu üç düzeyin birlikte analiz edilmesi eleştirilerdeki sorunları ortaya çıkaracağı gibi, yeni dönemde ortaya çıkacak genel dış politika eğilimlerini görmek açısından da önemlidir.

KÜRESEL PARÇALANMA

Türkiye sistemik ve bölgesel gelişmelerden geçmişte olduğu gibi bugün de doğrudan etkilenmektedir. Uluslararası sistem Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana halen bir geçiş dönemindedir. Tarihsel olarak bakıldığında sistemik geçiş dönemlerinin en temel özelliği, sistem içinde var olan güç dağılımının reel güçlerin ortaya çıkmasını sağlayacak ölçüde konsolide

olmaması nedeniyle uzun dönemli ve istikrarlı bir güç dengesinin ortaya çıkmasına imkan tanımamasıdır. Bu durum uluslararası sistem içinde revizyonist eğilimleri giderek arttırmaktadır. Diğer bir ifadeyle, sistem içinde kendi mevcut konumundan rahatsız olan ya da sisteme daha fazla dâhil olmak isteyen aktörler kısa vadeli stratejik tercihlerde bulunarak etki oluşturmaya çalışırlar. Nitekim Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında bölgesel alt sistemlerde küçük güçler ekseninde artan revizyonist eğilimler bugün birbirinden farklı olsa da orta ve büyük güçler arasında daha fazladır. Rusya'nın Ukrayna tepkisi, İran'ın nükleer güç olma isteği, Çin'in Asya-Pasifik siyaseti, BRICS veya MİKTA ülkelerinin alternatif dünya düzeni tasavvuru gibi olgular uluslararası sistemdeki güç dağılımını etkilediği gibi orta vadede sistem düzeyinde reel sonuçlar üretme potansiyeline de sahiptir.

Uluslararası sistem ve bunun içinde birbirinden önemli ölçüde farklılaşan bölgesel alt sistemlerde de bu geçiş dönemindeki mücadele ve rekabet eksenli jeopolitik parçalanma, sabit tehditler yerine farklılaşan tehditlerin ortaya çıkmasına ve “yeni güvenlik” sorunlarının çeşitlenmesine neden olmuştur. Bu nedenle küresel jeopolitik düzen giderek öngörülemeyen biçimde kompleks bir hal aldığı için bölgesel alt sistemlerde artan revizyonist davranışlar beklenmeyen ölçüde daha akut krizlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bütün bunlar Türkiye'nin dış politika tercihlerini sınırlandırdığı gibi, jeopolitik esnekliğinin de yakın zamanda yeniden konsolide olması için bir potansiyel teşkil etmektedir. Bu nedenlerle, hem Türk dış politikasını “duraklamaya” sevk etmesi bakımından hem de Türkiye'nin jeopolitik esnekliğinin önümüzdeki dönemde nasıl etkileneceğini anlamak açısından uluslararası sistemdeki makro gelişmeler dikkate alınması gereken kritik bir değişkendir.

Uluslararası sistemde yukarıda bahsedilen jeopolitik düzensizlik bizi iki temel sorunla karşı karşıya bırakmaktadır. Bunlardan ilki jeopolitik rekabetin giderek çeşitlenmesi nedeniyle büyük güçler arası politikalarda statükonun geri dönme ihtimalinin yüksek olmasıdır. Soğuk Savaş sonrası ilk on yıllarla kar-

şılaştırıldığında Amerika merkezli tek kutuplu dünya düzeni büyük oranda aşınmış, yeni yükselen güçlerin sisteme yönelik jeopolitik baskıları daha fazla artmaya başlamış ve böylece sistemin çok kutupluluğa doğru evrilmesine yönelik talepler artmıştır. Ancak bu durum yeni bir döneme geçmek yerine Soğuk Savaş dönemi ittifak tepkilerinin geri dönmesine neden olmuştur.

İkinci olarak, sistemin daha rekabetçi bir hal alması krizlerin çözülmesine yönelik “kolektif hareket etme” kabiliyetini giderek bir “küresel yönetim” sorununa dönüştürmüştür. Böylece uluslararası kurumların fonksiyonu giderek aşınmaya başlamıştır. Bu durum ülkelerin stratejik önceliklerini çeşitlendirdiği gibi neyin, hangi aktörün ve sistemin kendisi için bir güvenlik sorunu olduğuna yönelik muğlaklığı daha fazla arttırmıştır. Böylece merkezi güçler kendi içinde bir öncelik sıralaması yaparak daha seçici davrandıkları stratejik tercihlerde bulunmaya başlamıştır. Bu durum kriz kuşaklarındaki küresel jeopolitik rekabeti yoğunlaştırdığı gibi aynı zamanda güvenlik krizlerinin hızlı çözülmesini zorlaştırarak derinleşmesine neden olmaktadır.

Bu arka plan dikkate alındığında, başta Suriye olmak üzere Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika'da süren bir dizi kriz, gerek küresel aktörler arası rekabet nedeniyle gerekse bu aktörlerin öncelik sıralamalarında ikinci planda oldukları için daha da uzun sürmektedir. Örneğin, Ukrayna krizi ABD ve Avrupa için kendi stratejik önceliklerinde daha önemli olduğu için Ortadoğu'daki güvenlik merkezli daha akut krizlerle hem bölgesel aktörleri karşı karşıya bırakmakta hem de bu aktörleri söz konusu krizler üzerinden karşı karşıya getirmektedir. Irak ekseninde yaşanan sert gelişmeler bir taraftan Irak'a komşu ülkeleri ciddi bir baskı altına alırken aynı zamanda bu aktörleri Irak üzerinden de karşı karşıya getirmektedir. Benzer şekilde Suriye krizinde küresel ve bölgesel ölçekte farklı önceliklere sahip olan aktörler krizin çözümüne yönelik ortak hareket etmek bir yana krizin daha da derinleşmesine neden olurken, Libya'da hızlı hareket eden dış aktörler NATO müdahalesi sonrasında Libya'yı bir öncelik olmaktan çıkarmıştır. Bu yöndeki genel eğilim küresel ve bölgesel güvenlik yönetişiminin bir arada ele alın-

masını zorlaştırdığı gibi yeni güvenlik risklerinin hızla bölgesel ölçüğe taşınmasına neden olmaktadır. Suriye, Libya ve Irak ekseninde yaşanan güvenlik yönetişimi meselesi bu eğilimin çarpıcı bir misalini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Türkiye'nin Ortadoğu politikasını da bu bağlamda bütünsel bir şekilde ele almak gerekmektedir. Türkiye'nin, Arap Baharı'nın özellikle Suriye'deki iç savaşın derinleşmesi, Mısır'daki askeri darbe ve Irak'taki güvenlik kriziyle birlikte yeni bir evreye girmesi nedeniyle, dış politikasında iniş ve çıkışlar yaşaması yukarıda bahsedilen küresel parçalanmanın bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Böylesi bir parçalanma Türkiye'nin dış politika tercihlerini de sınırlandırmaktadır. Ayrıca küresel parçalanma bölgesel sorunları, zamanında çözülemedikleri için, çeşitlendirdiği gibi bu sorunların tek bir aktörün sorumluluğunda çözülmesini imkansızlaştırmaktadır. Böylesi bir durum söz konusu sorunlar üzerinden Türkiye ve diğer aktörleri daha fazla karşı karşıya getirmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin yeni dönemde küresel jeopolitik parçalanmanın da etkisiyle bölgesinde karşılaştığı kısıtlamalar ne ideolojik bir tercihten kaynaklanmaktadır ne de kapasite sorunuyla doğrudan ilgilidir.

BÖLGESEL DÜZENSİZLİK VE PARÇALANMA

Türk dış politikasını etkileyen bir diğer unsur ise bölgesel düzensizlik ve parçalanmadır. Türkiye'nin AK Parti döneminde dış politikadaki başarısı, dış politika ilkeleri ve araçlarının göreceli olarak daha istikrarlı olan bölgesel yapıyla uyumlu olmasından kaynaklanıyordu. Diğer bir ifadeyle, Türkiye bir taraftan kendi içinde geleneksel politikasında bir revizyona giderken aynı zamanda bu revizyona arka plan oluşturan ilkeler ve mekanizmalar bölgesel ölçekte ciddi bir karşılık bulmuştu. Söz konusu politika Ortadoğu'nun nihai kertede dönüşümünü hedeflese de dönüşümün tedrici olmasını öngörüyordu. Arap Baharı'yla ilk olarak bölgesel ölçekte politik bir deprem yaşandı ve bu Türkiye'nin normatif dış politika öncelikleriyle son derece uyumluydu. Ancak bu politik depremin geleneksel olmayan yeni tarz güvenlik depremini tetiklemesi Türkiye'nin dış politika ilkelerini ve

mekanizmalarını doğrudan etkiledi. Böylece Ortadoğu'da tedrici olacağı düşünülen değişim, başta Suriye'de iç savaşın derinleşmesi, Mısır'da yaşanan askeri darbe, Libya'da yaşanan istikrarsızlık ve Irak'ta yaşanan güvenlik kriziyle birlikte sert bir değişim yaşadı ve demokratikleşme ekseninde yaşanması gereken bölgesel restorasyonu sekteye uğrattı. Bu durum ister istemez demokratikleşme ekseninde bölgesel restorasyonu öngören Türkiye ile güvenlik ekseninde tahkim edilmiş bölgesel statükoyu öngören ya da arzulayan aktörleri karşı karşıya getirdi. Bu karşıtlık, bir taraftan bölgesel aktörlerin diğer taraftan da bölge dışı aktörlerin farklı öncelikleri nedeniyle bölgesel bir düzensizlik ve parçalanmayı da beraberinde getirdi.

Ortadoğu'daki söz konusu bölgesel düzensizlik ve parçalanma üç temel sonuç üretti ve üretmeye devam ediyor.

Birinci sonuç, devlet dışı aktörler, kurum, ideoloji ve ekonomi ekseninde tahkim edilmiş devlet egemenliğini ciddi ölçüde zaafa uğrattı. Özellikle Arap Baharı'nın güvenlik ekseninde dönüşmeye başladığı ikinci evrede devlet-dışı silahlı aktörlerin bölgesel sisteme daha fazla baskı yapmaya başlaması sekülerlik fikri ekseninde oluşan egemenlik anlayışına doğrudan bir meydan okuma ortaya çıkarırken aynı zamanda modern hukuki sınırlar ekseninde inşa edilen ulus-devlet yapısını da zayıflattı. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde sınırların değişimi ekseninde oluşan bölgesel düzenin yeniden tartışılmaya başlaması böylesi bir baskının sonucu olarak okunabilir.

İkinci sonuç ise bölgesel ölçekte var olan rekabeti daha radikal bir hal alan düşmanlık eksenine kaydırmasıdır. Bu durum büyük ölçüde çatışmanın dinamiklerini devletlerarası olmaktan çıkarıp toplumsal eksene kaydırırken, sınır güvenliği üzerine yükselen çatışma biçimlerini de sınırların içine taşıyarak derinleştirmiş ve böylece yeni antagonizmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Devletin, güvenliği sağlayan bir aktör olmaktan çıkarak güvensizlik üreten bir yapıya dönüşmesi ulus-altı etnik ve dini grupları kendi bekalarını sağlayacakları güvenlik mekanizmaları arayışına itmiştir.

Böylece devlet-dışı silahlı aktörlerin “alan” kontrolü üzerinde yürüttükleri mücadele, devleti akut bir güvenlik kriziyle karşı karşıya bıraktığı için birçok devleti de “başarısız devletlere” dönüştürmüştür. Suriye, Libya ve Irak’ın böylesi bir kategori içine yerleştirilmesi pekâlâ mümkündür.

Üçüncü önemli sonuç ise bölgesel güvenlik yönetişiminin zayıflamış olmasıdır. Bu anlamda krizlerin çözümünde etkin olması gereken zaman zaman da sınırlandırma fonksiyonu üstlenen bölgesel örgütler çatışmaların her bir devleti farklı şekilde etkilemesi ve böylece farklı reaksiyon vermeleri nedeniyle giderek zaafa uğramaktadır. Suriye, Libya, Mısır, Irak ve son olarak Filistin konusunda bölgesel güvenlik yönetişiminin işlemediği oluşunun sebebi yukarıda bahsedilen bölgesel düzensizlik ve parçalanmadır. Bu durum bölgesel düzen inşa etmek için ihtiyaç duyulan mekanizmaları işlevsizleştirmekte ve aktörleri ya tekil tercihlerle yönetmekte ya da geçici ittifaklara zorlamaktadır.

Böylesi bir arka plan Türk dış politikasının Arap Baharı öncesi sahip olduğu dış politika araçlarına ve tercihlerine de doğrudan bir baskı oluşturmaktadır. Aynı anda hem Suriye hem de Irak’taki iç parçalanma, Türkiye’nin tercihleriyle araçları arasında da bir gerilim ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Devlet, politik bir birim olarak varlığını devam ettirse de kurumsal olarak işleyen bir mekanizmanın ortadan kalkması aynı anda hem devlet-dışı aktörlerle hem de devletin kendisiyle eş zamanlı yürütülmesi gereken bir dış politika modülünü devreye sokmayı gerekli kılmaktadır. Türk dış politikası açısından örneğin, Kürdistan Bölgesel Yönetimi ile kurulan ilişkiler aynı zamanda Irak’ın toprak bütünlüğüne yönelik genel stratejinin bir parçası olacak şekilde düşünülürken, Sünni grupların Irak siyasetine dâhil edilmesi yönünde bir tercihte bulunulması bu bütünsel politikanın bir sonucudur. Yoksa iddia edildiği gibi bu durum Türkiye’nin Irak politikasının ideolojik çerçevesine referans noktası teşkil etmemektedir. Eğer nihai olarak Irak’ın toprak bütünlüğünün korunması Türkiye’nin asıl dış politika amacı ise o halde Irak’ta Sünnilerin dışlanmaması gerektiği yönünde bir tercihte bulunmak son derece

rasyoneldir. Nitekim bugün gelinen nokta açısından Maliki hükümetinin mezhep eksensiz siyaseti hem kendisinin iktidarını kaybetmesine hem de Irak’ın parçalanmasına neden olmuştur. IŞİD, böylesi bir siyasetin çarpıcı bir sonucu olarak da okunabilir.

Türkiye’nin Suriye politikasını da benzer parametreler üzerinden okumak gerekmektedir. Türkiye’nin muhalifleri desteklemesinin zamanlaması ve neye karşı bu desteğin verildiğinin analizini yapmadan sadece “desteği” verili almak ve bu desteğin ideolojik tercihler sonucu ortaya çıktığını iddia etmek son derece yanlıştır. Süreç analizi yapılmadan genelleme yapmak bu açıdan eleştirilerin en temel yöntem zafarından biridir. Üstelik Türkiye uluslararası koordinasyonu her zaman ön planda tutan bir yaklaşıma sahip olmasına rağmen krizin derinleşmesinin sebebi Türkiye değil Suriye krizinin çözülmesi konusunda uluslararası koalisyonun bir caydırıcılık sağlayamaması olmasıdır. Benzer şekilde bölgesel aktörlerin ve bölge dışı aktörlerin Suriye konusunda birbirinden farklılaşan öncelikleri Türkiye’nin caydırıcılık tercihlerindeki sınırlamanın temel nedenidir.

Mısır siyasetinde de benzer bir durumun sözü konusunu söylemek mümkündür. Mursi iktidarının desteklenmesi Mübarek’e yönelik demokrasi çağrısıyla paralellik gösteren dış politika tercihinin bir devamı niteliğindedir. Dolayısıyla askeri darbeye Türkiye’nin sert tepki göstermesi Arap Baharı boyunca takındığı demokrasi odaklı normatif pozisyonla da uyumsuzdur. Türkiye’nin bu sefer daha fazla aktörle ayrışmasının nedeni İhvan eksensiz İslamcı bir dış politika tercihi değil, bölge içi ve bölge dışı aktörlerin İhvan karşıtı politikalarıyla uyumlu bir pozisyon almaması nedeniyledir. Burada önemli olan nokta Türkiye’nin Suriye, Irak ve Mısır’daki pozisyonunu meşrulaştırırken sunduğu ahlaki çerçevenin neye referansla kodlandığıdır. Muhalifler açısından bu durumun İslami görünüşü rahatsızlığın asıl sebebi olsa da gerçekte böylesi bir çerçeve zaten normatif liberal uluslararası toplum kodlamasıyla aynı dalga boyundadır.¹

1. Şaban Kardaş, “Reelpolitikten Moral Politığe Türkiye’nin Dış Politikası ve Filistin”, *Star Açık Görüş*, 26 Temmuz 2014

Aynı şekilde Türkiye'nin Hamas'a yönelik tavrını da bu iki eksenle anlamak gerekir. Türkiye'nin Hamas politikası bir taraftan Hamas'ın önemini giderek arttıran siyasi aktör pozisyonuyla uyumluyken, aynı zamanda "Hamassız çözüm olmaz" şeklindeki Filistin gerçeğini de doğrudan yansıtmaktadır. Ancak böyle bir tercih diğer bölgesel aktörlerle Türkiye'yi karşı karşıya getirmektedir. Bu şekilde ele alındığında, Türkiye'nin Ortadoğu politikasının mezhepçi veya dini doktrin ekseninde dizayn edildiğini iddia etmek hem eleştirenlerin seçici davrandıklarını hem de bu eleştirilerin abartıdan öte bir şey olmadıklarını gösteriyor. Bu durum muhalifler açısından bakıldığında dış politikanın iç siyasetteki mücadelede bir sıçrama tahtası olarak kullanılmasıyla doğrudan ilgilidir.

İÇ SİYASETTE RESTORASYON VE MUHALİFLER

Türk dış politikasını mümkün kılan ve eleştirilere zemin oluşturan üçüncü alan ise iç politikadaki iktidar mücadelesi bağlamında şekillenen mikro düzlemdir. Erdoğan ve Davutoğlu ikilisinin iç siyasette taşıyıcılığını üstlendikleri "restorasyon" fikri ve pratikleri Türkiye'deki iktidar bloklarını konsolide ettiği gibi farklı şekillerde de olsa iç içe geçmelerini sağlamıştır. Bu restorasyon sürecinin dış politikaya yansımaları, eski paradigmanın temsilcilerinin önemli ölçüde tasfiye edilmesi ve dış politikada konsolide olduğu alanların "dağılmasıyla" sonuçlanmıştır. Bu durum dış politikanın tekno-bürokratik merkezde tarihsel olarak birikmiş iktidarını merkezsizleştirdiği gibi aynı zamanda Türkiye'nin jeopolitik kodlarında da önemli bir "kaymaya" neden oldu. Böylesi bir kayma Türkiye'yi Batı yanında kodlayan tarihsel söylemin esnetilmesini beraberinde getirdiği için dış politika alanındaki iktidar mücadelesi bir dizi temsil savaşını ortaya çıkardı. İç siyaseti cumhuriyetçi güvenlik kültürü ekseninde tahkim eden eski paradigmanın dış politikadaki Kemalist vurgusunun silikleşmesi ve giderek kaybolması ise Türk dış politikasının ideolojik çerçevesini yenilemiş ve Kemalizm dış politikada ve dış dünyada giderek bir temsil krizine girmiştir.

Kemalizm'in "temsil krizinin" oluşturduğu boşluğu içerideki, dolayısıyla da dış politikadaki "yenilen-

meyle" dolduran yeni dönem ister istemez dış politika dilinde ve alanında yeni bir mücadeleyi de beraberinde getirmiştir. Böylece dış politikaya muhalif olmak aynı zamanda farklı iktidar blokları açısından bir mobilize olma aracına dönüştüğü gibi aynı zamanda da bu blokların mevcut dış politikayı gayri-meşrulaştırma çabasının bir parçası haline gelmiştir. Dolayısıyla dış politikaya farklı boyutlarda getirilen eleştiriler aynı zamanda bu muhalif mobilizasyonun bir parçası olarak okunmalıdır.

Bu arka plan dikkate alındığında, ulus-devlet bir birim olarak varlığını sürdürse de referans kodlarında önemli bir değişimin yaşanması Türkiye'nin yeni bir "teritoryal devlet kimliği" etrafında inşasını da beraberinde getirmiştir. Erdoğan'ın cumhurbaşkanlığı döneminde böylesi bir kodlamayı "Türkiyelilik" üzerinden yapıyor olması bu bakımdan bir tesadüf değildir. Böylesi bir kimlik tahayyülü dış politikayı statik ulus devlet ölçeğinde yürütmeyi de imkansız kılmaktadır. Dış politikadaki materyal çıkarlar açısından modern bir ulus-devlet kurgusu geçerli olabilir (materyal güç ve güvenlik) ancak bugün yaşanan bölgesel değişimi ve parçalanmayı normatif düzeyde ulus-devlet fikri üzerinden yeniden konsolide etmek neredeyse mümkün değildir. Bu nedenle muhaliflerin ulus-devleti esneten dış politika paradigmasına ulus-devlet birimine indirgenmiş bir eleştiri getirmeleri çelişkili bir durumdur ve bunun yakın vadede aşılması olası gözükmemektedir. Diğer bir ifadeyle, referans noktasını devletten medeniyete büyüten dış politikadaki yenilenme Türkiye'nin etno-dinsel kronik sorunlarını çözmek için bir "erime potası" olarak da düşünülmektedir ve bu yeni dönemde devam edecektir.

Türkiye'nin devlet kimliğinde bir tür yenilenmeye gitmiş olması ve devletten medeniyet ölçeğine geçmesi bölgesel ve küresel sistemdeki konumunu da doğrudan etkilemektedir. Bölgesel ölçekte kendisini geçmiş tarihsel düzenin kaynağı olarak kodlaması son derece makul bir dış politika tercihi olduğu gibi uluslararası sisteme bu bagajla intibak etmeye çalışması da böylesi bir kodlamanın doğal bir sonucudur. Aksi bir durum melez bir uluslararası kimlik tipi ortaya çıkarırdı ki bu durum AK Parti'nin ve Erdoğan'ın Türkiye

tasavvuruyla uyumlu değildir. Muhaliflerin böylesi bir melez kimliğe oturmuş bir Türkiye çağrısı ise bölgesel ölçekte yaşanan değişimle uyumsuzdur. Dolayısıyla Türkiye'deki iktidar mücadelesindeki antagonizma söz konusu "kimlik temsili" rekabetiyle doğrudan ilgilidir ve önümüzdeki dönemde de devam edecektir.

SONUÇ

Türk dış politikasına yönelik muhalif eleştiriler, dış politikaya "eleştirel bir ufuk" çizmekten uzak ve üç temel düzeyde sorunlu gözükmektedir.

Birincisi, eleştiriler bütünsel bir analiz sunmaktan uzaktırlar. Yani dış politikayı kritik ederken küresel siyasetteki jeopolitik statüko ve parçalanma, bölgesel siyasetteki kötüye doğru değişim ve iç politikadaki iktidar mücadelesinden (çoğu zaman da tarafı oldukları) oluşan iç içe geçmeleri birbirinden ayırdıkları için bütünsel bir analiz ortaya koyamamaktadırlar.

İkincisi, eleştiriler kendi argümanlarını meşrulaştırmak için bilinçli bir şekilde "yanlı seçicilik" yapmaktadırlar. Böylesi bir eleştiriyi tercih edenler, genellikle tekil bir meseleyi Türk dış politikasının tamamını eleştirmek için kullanarak genel bağlamı bilerek görmezden gelmektedirler. Diğer bir ifadeyle eleştirilerin birçoğu indirgemecilik sorunuyla maluldür.

Üçüncü olarak, eleştirilerin hepsi de "aktör-merkezli" analiz yaptıkları için bölgesel ölçekte yaşanan jeopolitik kırılmaları ve istikrarsızlıkları/güvensizlikleri ya dış politikayı yürüten aktörlerin ideolojilerine ya da onların tercihlerine indirgeyerek okumaktadırlar.

Türkiye'nin önümüzdeki dönemde jeopolitik esnekliği, ciddi meydan okumalarla karşı karşıya olsa

da küresel sistemle kurumsal düzeyde entegre olması, bölgesel ölçekte istikrarlı ve devlet davranışları açısından "tahmin edilebilir" aktörlerin başında gelmesi ve iç siyasetindeki reformcu istikrarını sürdüreceği için devam edecektir. Bu nedenle Erdoğan'ın cumhurbaşkanlığı döneminde Türk dış politikasında bir sapma beklemek yanlış olduğu gibi abartılı bir beklentiden de öteye geçmemektedir. Bu nedenle yeni döneme dair Türk dış politikasında radikal bir değişim ya da yenilenme beklentisinde olmak doğru değildir ancak Türkiye'nin, dış politika perspektifinde var olan jeopolitik esnekliğini artırmaya yönelik bir arayış içinde olacağını söylemek mümkündür.

Erdoğan'ın cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte onun yerine yeni başbakan olacak kişinin yukarıdaki meydan okumalara cevap üretmek için entegre bir dış politika anlayışına sahip olup olmayacağı, Türkiye'nin önümüzdeki dönemde geçireceği bütün siyasi süreçleri doğrudan şekillendirme potansiyeline sahiptir. Yeni dönemde Türkiye'nin dış politika ajandasının merkezinde yer alacak sorular, Ortadoğu'da yaşanan güvenlik ve siyasi depremin iç siyasetteki reformcu anlayışa nasıl tesir edeceği ve sürdürülebilir bir bölgesel düzen inşa etmek için mevcut kısıtlamaların nasıl aşılacağı doğrultusunda olacaktır. İkinci önemli konu ise, dış politikanın yürütülmesine dair yeni modelin nasıl kurulacağıdır. Yeni dönemde bir çeşit "başkanlık tipi dış politika" (*presidential foreign policy*) tarzının yürürlüğe gireceğini söylemek mümkündür. Bir bütün olarak ise Türk dış politikasında var olan yenileşme eğiliminin hangi yöne doğru evrileceği yeni dönemin önemli soruları arasında yer almaktadır.

SIYASET, EKONOMI VE TOPLUM ARASTIRMALARI VAKFI
FOUNDATION FOR POLITICAL, ECONOMIC AND SOCIAL RESEARCH
مركز الدراسات السياسية والاقتصادية والاجتماعية

www.setav.org | info@setav.org | [@setavakfi](https://twitter.com/setavakfi)

SETA | Ankara

Nenehatun Caddesi No: 66 GOP Çankaya
06700 Ankara TÜRKİYE
Tel: +90 312.551 21 00 | Faks: +90 312.551 21 90

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı
No: 41-43 Eyüp İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite
1106 Washington, D.C., 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen
Flat No 19 Kahire MISIR
Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985